

Francka Benedik
Inštitut slovenskega jezika, Ljubljana

O NASTANKU ŠKOFJELOŠKEGA GOVORA

U članku se daje pregled podataka o nastanku govora Škofje Loke. Opisuju se i povijesne okolnosti te daju podaci o vezama sa susjednim govorima.

Škofjeloški govor spada po dosedanjih klasifikacijah med rovtarska narečja. Govori se v skrajnem JZ delu gorenjske ravnine oziroma Sorškega polja, v Škofji Loki in okolici. Na JV, SV in S meji na gorenjske govore, na SZ na selški govor, ki je v bivstvu tudi gorenjski, le na JZ, v Poljanski dolini se stika z rovtarskim poljanskim narečjem.

Zgodovinske okoliščine, v katerih je govor nastal, so bile takele. Ozemlje, kjer je danes razširjena loščina, je dobil 973 v last freisinski škof. Do tedaj je bilo ponekod gosteje, drugod redkeje naseljeno s slovanskim prebivalstvom. O tem pričaju slovanska imena krajev, ki so zapisana v darilnih listinah 973 in 989: *Lonca*, *Susane* (Sušani, prebivalci vasi Suha), *Lubnic*, *Gostehe* (Gosteče), *Sabnica* (Žabnica), *Stresoubrod* (Stresov brod), *Zourska Dobrauaa*, *Szourska Dubraua* (sorška dobrava)¹. Nekatera druga slovanska imena so zapisana v urbarjih 1291 in 1318, npr. *Chôtze* (1291), *Choczte* (1318)². Za Godešič se sicer v najstarejših tekstih od 11. do 16. st. navaja samo nemško ime, vendar eno ledinska in osebna imena kažejo, da je bilo to prvotno eno najbolj slovanskih naselij³, Pungert pa je bil skupaj z Gostečami prvot-

¹ P. Blaznik, *Škofja Loka in loško gospostvo*, Škofja loka 1973, str. 6.

² M. Kos, *Gradivo za historično topografijo Slovenije I*, Ljubljana 1975, str. 196.

³ P. Blaznik, *Kolonizacija in kmetsko podložništvo na Sorškem polju*, *Razprave SAZU*, Ljubljana 1953, str. 173.

no v lasti nekega Pribislava, kjer tudi ime kaže na slovansko poselitev. Vsa ta imena se še danes uporabljajo. Ozemlje proti Kranju je bilo redko naseljeno, vendar o prvotnih slovanskih prebivalcih, kolikor jih je pač bilo, tudi tu priča ime *Žabnica*, omenjeno že v prvi darilni listini. Tu so bili še veliki neizkrčeni gozdovi. V te kraje je škof priselil bavarske Nemce. Kolonizacija se je začela takoj po pridobitvi ozemlja in je bila zaključena do 1291 tako temeljito, da v naslednjih letih tu ni bilo več prostora za nove grunte (= družinske in gospodarske enote)⁴. Nemci so tod prevladovali, asimilirali prvotno slovensko prebivalstvo in za nekaj stoletij je postal govorni jezik nemško bavarsko narečje. Prebivalstvo pa se je očitno zelo mešalo, čeprav je teza F. Jesenovca, da so »Poljanci dobeseno preplavili to področje«⁵, močno pretirana. Počasi je spet začel prevladovati slovenski jezik in danes o nemščini razen priimkov ter krajevnih in ledinskih imen ni sledu.

Ramovš misli o loškem govoru takole: »Poljanski dialekt, sprva omejen na zgornjo Poljansko dolino, se je širil proti Škofji Loki. Poljanci so si asimilirali nemški živelj in iz sožitja je poljanski dialekt prejel poseben odtenek. Tako prekvašen poljanski dialekt nam je podan v današnjem škofjeloškem govoru.«⁶. Težko je pritrđiti našemu dialektologu, da bi bil loški govor poseben odtenek poljanskega narečja, saj ga na gorenjščino ne veže nič manj če ne več pojavov kot na poljansčino.

Loščina se k rovtarski narečni skupini uvršča predvsem zaradi svojih ritmično-melodičnih lastnosti, ki so posledica razvoja naglasa in kvantitete samoglasnikov. Na tem področju je stanje danes takole. Naglas je ekspiratoren, na naglašanih zlogih obstajajo kvantitentne opozicije. Splošen akustični vtis poleg netonemskega naglaševanja dajejo predvsem skrajšani nekdanji dolgi samoglasniki, ki so fonetično kratki glasovi, vendar daljši od fonološko kratkih, ter poznejši naglasni premik s končnega kratkega zloga na predhodnji zlog (**məglā* > '*meyla*, **čəbār* > '*čęber*).

Fonološki sistem govora je naslednji.

⁴ P. Blaznik, *n. d.*, str. 21.

⁵ F. Jesenovec, Škofjeloško narečje, *Loški razgledi* 8, 1961, str. 125.

⁶ F. Ramovš, *Dialekti*, Ljubljana 1935, str. 49.

Naglašeni samoglasniki

<i>i:</i>		<i>u:</i>
<i>i</i>		<i>u</i>
<i>e: e</i>	<i>o o:</i>	
	<i>ə</i>	
	<i>a:</i>	

Naglašeni samoglasniki

<i>i</i>	<i>u</i>
<i>e</i>	<i>a</i>
<i>!</i>	<i>ṃ ṇ</i>

Soglasniki

<i>v</i>	<i>m</i>	<i>p</i>	<i>b</i>	<i>f</i>	
<i>l</i>	<i>r</i>	<i>n</i>	<i>t</i>	<i>d</i>	
<i>!</i>			<i>c</i>	<i>s</i>	<i>z</i>
			<i>č</i>	<i>š</i>	<i>ž</i>
			<i>k</i>	<i>x</i>	<i>γ</i>

O izvoru glasov bi omenila samo najvažnejše. Nekdanja dolga *i:* in *u:* sta se skrajšala v kratka glasova, njuno mesto pa sta prevzela nova dolga *i:* in *u:* ki sta nastala iz nekdanjih ejevskih in ojevskih glasov: iz *ě*, *e* in *ę* ter *o* in *ǫ*. Na mesto dolgih *e:* in *o:* sta prišla nek-daj kratka nenaglašena *e* in *o*, ki sta postala naglašena po premiku naglasa s končnega kratkega zloga (tip *žena*, *kosa*). Nekdanji kratki *i* se je razvil v *e*, kratka *u* in *o* pa v *ə*. Polglasnik je nastal tudi iz kratkega *ə* in *a*, vendar je tu možda tudi varianta z *e*.

Nenaglašeni ejevski glasovi dajejo *i*, samo v končnicah ostaja *e*. Nenaglašeni *o* praviloma daje *u*, včasih pa se je v nekaterih položajih razvil v *a*. Nenaglašeni *i*, *u*, *ě*, *ə* so včasih onemeli.

Za primerjavo poglejmo, kakšni so nekateri pojavi v sosednjih dveh govorih, v poljanskem in gorenjskem.

Loščina nima tonemskih opozicij, gorenjščina jih ima, prav tako tudi poljanščina, le da je tu prišlo do poznejše metatonije. Kvantitetne opozicije imajo loški in poljanski govori, vendar je v loščini barva pomembnejša od same kvantitete. V tem loščina predstavlja prehod do gorenjskih govorov, ki vsaj v južnem delu kvantitetnih opozicij nimaju. Prehodnost se kaže tudi pri naglasnih premikih. V gorenjščini je izvršen samo t. i. sekundarni premik, v loščini kot vmesnem členu poleg tega še premik tipa '*məglà* > '*məyla*, v poljanskih govorih pa se je izvršil tudi premik dolgega cirkumfleksa za zlog proti začetku besede. V tem narečju so na mestih nekdanjega dolgega cirkumfleksa ohranjene tudi ponaglasne dolžine. Stanje je torej takole: gor. *žēna*, *kósa*; *məyla*, *žbàr*; *kòlò*, *wòzà*, *γuwòp*, *otàwa*; loš. '*že:na*, '*ko:sa*; '*məyla*, '*čeber*, *ku'lu:*,

vu'za:, yu'lu:b, u'ta:va, polj. žé:na, kó:sa; 'mɔyla, 'čɛbar; 'kolu, 'voza, 'ɣoluɔb, 'ɔta:va.

Dolgi samoglasniki, najbolj *i* in *u*, so se skrajšali v loščini in poljansščini. Samoglasniški sistem je v loščin monoftonški. To jo povezuje z gorenjščino, medtem ko v poljansščini obstajajo monoftongi in diftongi. Tudi sam razvoj nekaterih glasov je enak v loščini in gorenjščini. V obeh narečjih so se vsi ejevski in ojevski glasovi razvili v ista glasova, v loščini v *i:* in *u:* ('*pi:tk, ɣ'li:dam, 'pi:st, 'di:tila, puk'li:kɔt, 'li:d, 'pi:č, 'vi'či:r, 'zi:le, 'ži:nska, 'ni:su; m'li:k, s'vi:ča, b'ri:za, st'ri:xa, ni'vi:sta; k'lu:p, 'mu:ž, yu'lu:b, 'yu:pc, 'yu:ba, 'tu:ča; š'ku:da, 'du:ta, 'nu:sɔ, 'nu:č, 'mu:č, ɣ'nu:i*), v gorenjščini pa v ozka *e* in *o* (*pétk, ylédam, pést, détela, puklékɔt; lét, pèč, vèčir, zéle, žènska, nésu; mlék, svéča, bréza, stréxa, nibésta; kóp, mòš, yuwòp, ɣóba, tóča; škòda, dòta, nòsɔm, nòč, mòč, ɣnòj*).

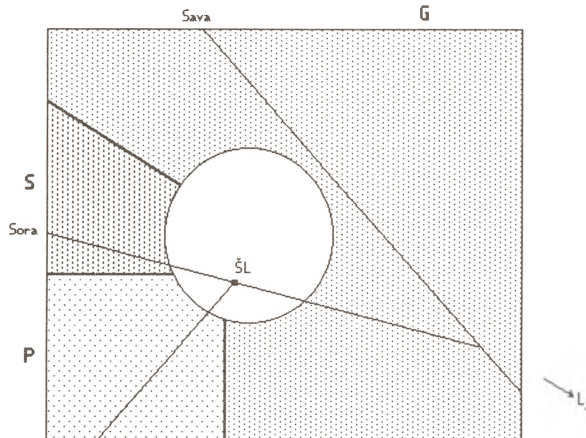
V poljansščini pa so nekdanja nosnika *e* in *o* ter cirkumfleksni in novoakutni *e* in novoakutni *o* v nezadnjem zlogu dali diftonga *ie* in *uo* (*piètk, yliédam, pést; diétela, pokliékɔt; lièd, pièč, 'večier; žiénska, niésu; kluòp, muòž, 'yoluòb, yuòpc; yuòba, tuòča; škuòda, duòta, nuòsɔ*), *ě* in cirkumfleksni *o* pa sta se razvila v ozka *é:* (*i:*) in *ó:* (*u:*) (*mlè:k, svè:ča; brè:za, strè:xa, nevè:sta; nò:č, mò:č, ɣnò:j*)⁷. Loščina bi v tem primeru lahko imela enotnost glasov po gorenjščini, kvaliteto (*i:*, *u:*) pa po poljansščini.

Od soglasnikov se je *l* pred zadnjimi samoglasniki v loščini razvil v *l* (*ɣ'la:va, yu'lu:b, 'luč*), prav tako tudi v poljansščini (*ɣlà:va, 'ɣoluɔb, 'luč*), v gorenjščini pa v *w* (*ɣwáwa, yuwòp, wúč*). Palatalna *l* in *n* pa sta se enako razvila v loščini in gorenjščini, kjer sta v vseh položajih dala *l* in *n* (loš. '*ze:m̩la, k'ra:l, 'či:šna, 'kəstan; s'ti:la, 'lukna, ku're:ne, gor. zém̩la, král, čéšna, kóstan; stéla, svína, koréne*), v poljansščini pa sta v položaju za samoglasnikom praviloma dala *jl* in *jn* (*zé:m̩la, krá:l, čè:šna, 'kɔsten; stè:jla, lubà:jna, koré:jne*). Zvenečnost končnih soglasnikov veže loščino s poljansščino, saj tu ne prihaja do nevtralizacij, medtem ko v gorenjščini na koncu nastopajo samo nezveneči soglasniki.

Kot vidimo, loščino nekateri razvoji vežejo na gorenjščino, drugi pa na poljansščino. To je tudi pričakovano, saj leži sredi med njima. Marsikateri pojav bi se lahko razvil čisto samostojno, brez vpliva

⁷ V bivstvu isti glasovi so v loščini transkribirani z *i:*, *u:*, v poljansščini pa z *é:*, *ó:*.

sosednjega govora. Govor pa bi tak kot je lahko nastal tudi s križanjem omenjenih narečij. Neverjetno pa se zdi, da bi nobenega vpliva ne imelo dejstvo, da so se s tem govorom slovenizirali nemško govoreči. Koristno bi bilo poznati značilnosti tega bavarskega narečja tedanje dobe⁸. Kaj naj bi bila posledica nemščine? Ali samo še večja težnja k brisanju nekaterih značilnosti obeh sosednjih govorov, do česar navadno prihaja na stičiščih več narečij? Ali izguba intonacij? Ali morda tudi krajšave dolgih glasov, kar pa se je zgodilo na dosti širšem rovtarskem in še katerem drugem slovenskem ozemlju? Težko je reči karkoli. Gotovo je za enkrat le to, da je loščina lep primer vmesnega govora.

ŠL – Škofja Loka; Lj – Ljubljana; G – gorenjščina, S – selščina, P – poljanščina

ON THE ORIGINS OF THE SUBDIALECT OF ŠKOFJA LOKA Summary

The article presents the data related to the origin of the subdialect of Škofja Loka. Historical circumstances, as well as data concerning the contacts with neighbouring subdialects have been presented.

⁸ V delu Otto Mausser, *Mittelhochdeutsche Grammatik*, München 1933, je premalo podatkov.